
Politička teorija

Izlaganje sa znanstvenog skupa

32.01

Primljeno: 2. listopada 2003.

Globalizacija i tolerancija*

ZORAN KURELIĆ**

Sažetak

Autor pokazuje zašto Grayeva *modus vivendi* tolerancija ne daje osobita rješenja u promišljanju stabilnoga globalnog upravljanja. Esej ima dva dijela. U prvom se pokazuje Grayevo shvaćanje odnosa globalizacije i tolerancije, a drugi predstavlja Barryjevo odbacivanje hobbesovske pravednosti kao uzajamne korisnosti, te njegovu kritiku Lockeova argumenta za toleranciju. Autor se koristi Barryjevim teorijskim manevrima da bi pokazao zašto Grayevo rješenje nije uvjerljivo. Iako prihvaća Grayevu ideju pluralizma izvedenu iz nesumjerljivosti, autor drži da ona ne isključuje mogućnost iznadkulturalne potrage za konsenzusom o načinu upravljanja planetom u interesu svih.

Ključne riječi: globalizacija, tolerancija, *modus vivendi*, John Gray, Brian Barry

U ovom kratkom izlaganju pokazat ću da Grayeva *modus vivendi* tolerancija nije pravi put za promišljanje djelotvornoga globalnog upravljanja (*governance*).

Moj se esej sastoji od dvaju segmenata. U prvome (A) ukratko ću predstaviti Grayevu kritiku globalnog *laissez-faire* kapitalizma. Pokušat ću pokazati kako su Grayeve misli o globalizaciji povezane s njegovim razlikovanjem dvaju tipova liberalne tolerancije. To je razlikovanje tolerancije shvaćene kao ideala racionalnoga konsenzusa o najboljem načinu života i hobbesovske *modus vivendi* tolerancije koja je usmjerena na potragu za temeljnim pravilima koja mogu osigurati mirnu koegzistenciju radikalno različitih tradicija i načina života.

U drugom dijelu ovoga rada (B) predstaviti ću Barryjevo odbacivanje hobbesovske pravednosti kao uzajamne korisnosti i njegovu kritiku Lockeova argumenta za toleran-

* Tekst je izložen na Kongresu IPSA-e koji je održan u Durbanu u Južnoafričkoj Republici od 29. lipnja do 4. srpnja 2003.

** Zoran Kurelić, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metodologija društvenih znanosti.

ciju. Upotrijebit ću Barryjeve uvide kako bih pokazao zašto, unatoč činjenici da prihvaćam Grayevu kritiku trenutačnoga globalnog nereda, ne nalazim njegovo rješenje problema osobito uvjerljivim.

A

U svojoj knjizi *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma* Gray daje mračnu sliku. On dokazuje da kraj Hladnoga rata nije početak Novoga svjetskog poretka u kojem liberalna demokracija i slobodna trgovina stoje na kraju svjetske povijesti. Upravo obratno. “Ne stojimo na rubu doba obilja koje obećava projekt slobodnog tržišta, nego na rubu tragične epohe u kojoj će anarhične tržišne sile i sve oskudniji prirodni resursi dovesti suverene države u sve opasnija suparništva” (Gray, 2002.: 219). Prema Grayevu mišljenju, Zapad i socijalistički Istok predstavljali su dvije inkarnacije prosvjetiteljstva. Na objema stranama hladnoratovskoga svijeta vjerovalo se da modernizacija pretpostavlja konverziju na najprogresivniju verziju europske civilizacije. Unatoč brojnim razlikama i J. S. Mill i Marx bili su čistokrvni eurocentrici. Vjerovali su da će moderna društva diljem svijeta na kraju postati replikama industrijalizirane Engleske. To se očito nije dogodilo. Socijalistički je Istok kolabirao, a pojavili su se i brojni kapitalizmi izvan anglo-američkoga Zapada. Japan, Kina, Singapur, Tajvan i Malezija svi su odreda moderna društva, ali ona nisu replika zapadnoga modela. Dakako da su ove zemlje posudile mnogo od Zapada, ali njegove su ideje uvijek bile procesuirane kroz tradicionalne kulture i završni rezultat nije kopija originala nego golem broj novih modernih društava. Dakle, vjera da će propast istočne strane europskog novčića dovesti do pozapadnjenja čitave planete prema Grayevu je mišljenju čista halucinacija. Činjenica jest da živimo u pluralnome svijetu u kojem nesumjerljive kulture stvaraju različite tipove kapitalizma. Težiti jednom jedinom globalnom slobodnom tržištu prosvjetiteljska je iluzija. Gray piše:

“Izvan ozbiljne sumnje jest to da organiziranje svjetskoga gospodarstva kao jedinstvenoga globalnog slobodnog tržišta povećava nestabilnost. Ono prisiljava radnike da podnose troškove novih tehnologija i neograničene slobodne trgovine. Ono ne sadržava nikakva sredstva kojima bi se kontrolirale aktivnosti koje ugrožavaju globalnu ekološku ravnotežu. Ako je – kao što jasno izgleda da jest – globalno zagrijavanje stvarna prijetnja, slobodno globalno tržište ne raspolaže nikakvim institucijama koje bi se time bavile. Organizirati svjetsko gospodarstvo kao univerzalno slobodno tržište zapravo je stavljanje sudbine planeta na kocku pretpostavke da će se te goleme opasnosti riješiti kao nenamjeravana posljedica neograničene trke za profitom. Teško je i zamisliti bezobzirnije kockanje” (Gray, 2002.: 213).

Amerika je posljednja utvrda prosvjetiteljskog univerzalizma. Amerikanci vjeruju da kapitalizam slobodnog tržišta, prakticiran u toj zemlji, treba globalizirati i univerzalno prihvatiti.

Lako je utvrditi da John Gray, koji je, ponajprije, politički mislilac, prepoznaje filozofske korijene problema. Prosvjetiteljsko mišljenje odredilo je Europsku civilizaciju i stvorilo tip univerzalizma koji je u sukobu sa stvarnošću kulturalnog pluralizma. Dakle, zadatak je filozofije pronaći način mišljenja koji poštuje globalni pluralizam nesumjer-

ljivih kultura i načina života te pokazuje izlaz iz trenutačne situacije. *Two Faces of Liberalism* knjiga je u kojoj Gray predstavlja svoje rješenje. Prema njegovu mišljenju, ideal tolerancije jest fundamentalni liberalni ideal. Problem je u tome što on utjelovljuje dvije nespojive filozofije. “Promatrana s jedne strane, liberalna tolerancija je ideal racionalnoga konsenzusa o najboljem načinu života. S druge, pak, strane, ona je vjera da se ljudska bića mogu uspješno razvijati u mnogim načinima života. Ako liberalizam ima budućnost, ona je u odustajanju od potrage za racionalnim konsenzusom o najboljem načinu života” (Gray, 2000.: 1). Klasici političke filozofije poput Lockea i Kanta pripadaju prvoj skupini, a pisci poput Hobbesa i Humea onoj drugoj. Locke je bio u krivu, obrazlaže Gray, jer je vjerovao da nam tolerancija pomaže u otkrivanju najboljeg života za čitav ljudski rod. Hobbes je bio manje pretenciozan; za njega su ciljevi tolerancije bili mir i suživot. U naše doba filozofi poput Rawlsa i Hayeka razvijaju prvi tip liberalnog mišljenja, dok pisci poput Berlina i Oakeshotta predstavljaju drugi tip. Problem s prvom skupinom jest u tome što njezini članovi ne prepoznaju pravi vrijednosni pluralizam, zbiljske razlike između nesumjerljivih načina života. Činjenica pluralizma racionalni konsenzus o najboljem načinu života čini nemogućim. Mislioci poput Lockea i Kanta slijepi su za istinsku različitost. I u tome nema razlike između njih i modernih američkih neoprosvjetiteljskih univerzalista. Liberalizam postaje vrstom fundamentalizma. Jedini je izlaz u odbacivanju optimističkog traganja za konsenzusom, te prihvaćanje postojećega radikalnog pluralizma. Najbolje što se može jest miroljubivo koezistirati. Prema Grayevu mišljenju, *modus vivendi* inspiriran Hobbesom mogao bi ponuditi rješenje problema. To je potraga za zajedničkim institucijama u kojima dramatično različiti oblici života uspijevaju živjeti zajedno. *Modus vivendi* pristup prihvaća činjenicu da različite kulture stvaraju različite tipove kapitalizma i tako nam pomaže u razmišljanju o globalnoj upravi koja ne uključuje globalizaciju zapadnog načina života. Pitanje je koliko nas daleko taj argument može odvesti. Je li *modus vivendi*, shvaćen kao liberalna tolerancija pomirena s vrijednosnim pluralizmom, izlaz iz trenutačnoga globalnog meteža? Bojim se da nije. Da bih to objasnio, vratit ću se Hobbesovu argumentu koji zagovara uspostavu Leviatana, te Lockeovoj koncepciji tolerancije. Predstaviti ću ih iz perspektive Briana Barryja, liberalnog univerzalista, koji pripada prosvjetiteljskom taboru.

B

U Hobbesovu argumentu iz *Leviatana* pojedinci su shvaćeni kao pokretni izvori moći. Moć je središnji pojam jer su pojedinci u prirodnom stanju podjednako snažni (najslabiji je u stanju ubiti najjačega). To je razlog zbog kojeg su sukobi vjerojatni, ali oni su nerazumni jer je konačna pobjeda nemoguća. Prirodno stanje jest stanje stalne nesigurnosti. Dakle, razlog zbog kojega su pojedinci voljni žrtvovati svoje prirodno pravo na slobodu jest mir koji jamči Leviatan.

U Hobbesovu argumentu Barry prepoznaje “pravednost kao uzajamnu korisnost” (*justice as mutual advantage*).¹ Barry tvrdi da je teorija pravednosti kao uzajamne korisnosti nekonzistentna. Ovaj koncept pravednosti počinje od pojedinaca koji imaju različite ciljeve i koncepcije dobra. Dok pokušavaju ostvariti svoje ciljeve bez ikakvih ograda-

¹ Za raspravu o ovom konceptu pravednosti vidi Barry, 1995.: 31–46.

ničenja, pojedinci jedni s drugima dolaze u sukobe. Prirodno stanje vrlo će se vjerojatno pretvoriti u stanje rata pa je zato uzajamno korisno naći određeni broj temeljnih pravila i “potpisati” društveni ugovor. Motiv za održavanje ugovora je osobni cilj pojedinca. Barry pita: Ako je osobni interes u uvjetima ravnoteže snaga bio razlog za potpisivanje i održavanje ugovora, zašto bi se bilo tko držao ugovora u promijenjenoj situaciji? Barryjev primjer ugovora zasnovanog na ovoj koncepciji pravednosti jest Daytonski mirovni ugovor kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini.

Kako stoje stvari s Lockeom? U *Pismu o toleranciji* Locke obrazlaže da se ne isplati biti netolerantan. Ovo je osobito važno. On pokušava pokazati zašto državu ne treba koristiti da bi se utjeralo ispravno shvaćanje kršćanstva. Religijski je progon beskoristan jer ne može ostvariti vlastiti cilj. Nema spasenja duše bez iskrenoga unutrašnjeg obraćanja, a političkom silom mijenjaju se unutrašnja uvjerenja.

Prema Barryjevu mišljenju, Lockeov argument počiva na trima pretpostavkama: “(1) isključivi cilj prisiljavanja jest spasenje osobe koju se prisiljava; (2) spasenje je pitanje unutarnje vjere, a ne izvanjskog poštovanja obreda; i (3) prisiljavanje ne proizvodi promjene u unutarnjem vjerovanju” (Barry, 1991.: 27). Barry drži da su sve tri pretpostavke ranjive, osobito prva. On piše: “Progonitelj može zaključiti da je, imajući u vidu širu sliku, spašavanje duša sadašnjeg naraštaja odraslih ljudi trivijalno u usporedbi sa spašavanjem duša njihovih potomaka. I ovdje je povijesni ishod izrazito jasan. Većina suvremenih pristalica islama potomci su ljudi koji su ga izvorno prihvatili s mačem pod grlom, ali kvaliteta njihove vjere zbog toga nije ništa slabija. Isto vrijedi i za mnoga protestantska i katolička područja u Europi. Uspješnost prisiljavanja u proizvodnji prave vjere u periodu od nekoliko naraštaja uopće nije upitna” (Barry, 1991.: 27-28).

Druga je pretpostavka vjerojatno točna za kršćanstvo, ali ne i za druge religije, a treća je također upitna jer se nerijetko unutrašnja uvjerenja mijenjaju pod prisilom. Rezultat Barryjeva tumačenja Lockeova argumenta prilično je depresivan, jer očito se isplati biti netolerantan.

Kako su ova dva argumenta povezana s *modus vivendi* pričom? Prvi pokazuje da je moguće globalni mir razumjeti na hobbessovski način. Potraga za *modus vivendi* stvaran je pristup koji polazi od činjenice da se različiti nosioci moći mogu radikalno razilaziti u poimanju dobra. Bilo kako bilo, želimo li trajnu globalnu sigurnost i transkulturalnu globalnu upravu, potreban nam je ekvivalent izvornoj ravnoteži snaga koji Hobbes predstavlja u prirodnom stanju. U svijetu u kojem postoji samo jedna supersila taj uvjet nije zadovoljen.

Drugi je argument jednako važan jer ističe da onaj koji tolerira, ima moć prisiljavati. Dakle, tolerancija je zasnovana na odluci da se obuzda moć prisiljavanja. Lockeov argument, zapravo, pokazuje tragediju Grayeve pozicije. U potrazi za pristojnim globalnim upravljanjem zapadni bi se univerzalisti, osobito liberalni univerzalisti, mogli pokazati najboljim saveznicima. Bilo kakav stabilni *modus vivendi* zamisliv je samo ako su zemlje koje smo nekad zvali zapadnima pod kontrolom ljudi koji imaju osjećaja za pravdu i odgovornost za kulture i nacije razorene neobuzdanim kapitalizmom. Ako sekularni prosvjetiteljski tabor što ga Gray tako nemilosrdno kritizira potpuno i trajno izgubi utjecaj u Americi, jedini put ka globalnom *modus vivendi* bio bi dramatični kolaps Amerike i bivšega Zapada.

Na posljertku, zašto bi nas činjenica što potraga za konsenzusom nije ni univerzalna, niti tradicijski neutralna, spriječila da vjerujemo kako je moguć nadtradijski pokušaj da se nađe sporazum o tome kako ovom planetom treba upravljati u interesu svih? Da bi do takvog dogovora došli, ne moramo se usuglasiti o najboljem načinu života za sve ljude.

Literatura

- Gray, John, 2000.: *Two Faces of Liberalism*, Polity Press, Cambridge
Gray, John, 2002.: *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedia, Zagreb
Barry, Brian, 1991.: *Liberty and Justice*. Clarendon Press, Oxford
Barry, Brian, 1995.: *Justice as Impartiality*, Clarendon Press, Oxford

Zoran Kurelić

GLOBALIZATION AND TOLERANCE

Summary

The author shows why Gray's *modus vivendi* tolerance has not been particularly effective in designing stable global governance. The essay is divided into two parts. The first part describes Gray's link between globalization and tolerance, and the second presents Barry's disproof of Hobbesian justice as mutual utility, and Barry's criticism of Locke's argument for tolerance. The author uses Barry's theoretical maneuvers to show why he does not find Gray's solution particularly convincing. Although he accepts Gray's idea of pluralism derived from incommensurability, the author is of the opinion that it does not exclude a possibility of a supracultural pursuit of a consensus on how the planet ought to be governed to the benefit of all.

Key words: globalization, tolerance, *modus vivendi*, John Gray, Brian Barry

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* zkurelic@fpzg.hr